

РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ЛЮДЕЙ ТРЕТЬОГО ВІКУ В УКРАЇНІ

В умовах інформаційного суспільства особливої актуальності набувають проблеми активності людини, її свідомої участі у соціокультурному житті, готовності до самореалізації і самовдосконалення. Водночас переважна більшість країн світу перебуває під загрозою глобальної старості. Експерти вже давно б'ють на сполох, оскільки у найближчому майбутньому демографічні проблеми призведуть до економічних. За прогнозами вчених, кількість людей третього віку у світі неухильно зростатиме принаймні упродовж наступних 25 років.

Наведемо деякі статистичні матеріали. На сьогоднішній день кожен п'ятий українець – літня людина у віці від 60 років і старше. Згідно з прогнозами, до 2035 р. економічно активне населення України скоротиться на 15%, і люди у віці від 25 років до 45 років становитимуть 59% його загальної кількості [7]. До 2050 р. 39% населення нашої країни буде у віці 60 років і старше [4]. В інших країнах світу також невтішна ситуація. Так, у Росії пенсіонери становлять 33% населення, в Ізраїлі – 10% людей старше 65 років (дані 2006 р.) [1, с. 121, 203]. Кожен п'ятий житель ФРН є старшим 65 років (2010 р.), тут понад 25% людей старше 65 років [5]. У США близько 19% населення становлять особи 55 – 79 років (2004 р.) [9, с. 3]. Висока тривалість життя і низька народжуваність призвели до того, що населення Японії старіє з високою швидкістю, і вже понад 25% людей старше 65 років [5].

Викладені вище статистичні матеріали не потребують коментарів. Вони переконливо доводять необхідність розвитку освітніх програм для літніх людей. Старіння населення стає актуальною проблемою сьогодення й зумовлює необхідність раціонального планування постпрофесійної і постродинної фаз життя людини з метою її успішнішого розв'язання. Не викликає сумнівів те, що у сучасних умовах саме освіта є засобом соціальної адаптації до третього віку.

Інтенсивний розвиток інтердисциплінарних досліджень у галузі освіти людей третього віку відбувається у зарубіжних країнах, і передусім – у країнах Європейського Союзу і США. Поступово наукові пошуки із зазначеної проблематики набувають поширення на теренах СНД. Так, здійснено дисертаційні дослідження російськими науковцями, серед яких В. Альперович (соціальний, особистісний аспекти старості), І. Бондаренко (підготовка педагогічного персоналу для роботи зі старшими дорослими), Н. Ігнат'єва (культурний потенціал третього віку), Т. Кононігіна (управління геронтоосвітою), Є. Тріфонов (розвиток соціально-культурної активності людей похилого віку у процесі

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

туристичної діяльності), Л. Тулякова (підготовка соціальних працівників до роботи з людьми похилого віку), Ж. Хозіна (соціально-культурна активізація осіб третього віку як умова подолання ейджизму) та ін.

Проблему освіти як соціокультурного інституту досліджували вітчизняні й російські науковці (О. Агапова, Б. Ананьєв, С. Архипова, Б. Бім-Бад, С. Болтівець, С. Змейов, Ю. Кулюткін, Т. Десятов, Н. Ничкало, В. Онушкін, С. Вершловський, Г. Сухобська, Є. Тонконогая та ін.). Історико-педагогічний, порівняльний аспекти розвитку освіти дорослих знайшли відображення у науковому доробку Н. Бідюк, Л. Вовк, В. Давидової, С. Коваленко, О. Огієнко, Л. Сігаєвої, Л. Тимчук, Л. Шинкаренко та ін. Грунтовні андрагогічні наукові пошуки здійснюються Л. Лук'яною. Аналізу особливостей розвитку освіти людей третього віку в Німеччині присвячено міждисциплінарне дослідження І. Сагун. Отже, наукові пошуки у галузі освіти дорослих характеризуються широким тематичним спектром. Проте проблему освіти людей старшого дорослого віку висвітлено недостатньо. Актуальність порушеної проблеми, її недостатня розробленість, потреба обґрунтування оптимальних шляхів її розв'язання зумовили вибір теми нашої публікації.

Слід зазначити, що освіта літніх громадян є показником рівня розвитку культурного, морального, наукового, технічного потенціалу країни. У "Концепції освіти дорослих в Україні" (автор – розробник – проф. Л. Лук'янова) зокрема наголошено на необхідності розробки нової філософії сприйняття старіння населення та стратегії забезпечення старості в життєвому циклі кожної особистості [3, с. 10]. На сучасному етапі розвитку науки освіту людей третього віку (геронтоосвіту) розглядають як складову освіти впродовж життя, форму соціокультурної самореалізації особистості людей третього віку, соціальне явище. Її розвиток зумовлений глобалізаційними та інтеграційними процесами, демографічними чинниками, комплексом внутрішніх і зовнішніх політичних, соціально-економічних та освітніх потреб дорослої людини і суспільства [6, с. 12]. Контингент геронтоосвіти складають особи дієздатного віку (55 років і старше), які переходять або вже перейшли у постпрофесійну фазу життя, поєднують навчальну діяльність з особистою участю в різних галузях життя й виявляють бажання постійно підвищувати свій загальноосвітній, професійний і культурний рівень.

Необхідність здійснення освіти старших дорослих актуалізувала розвиток педагогіки третього віку (педагогіки старіння і старості / педагогіки літнього віку / геронтологіки / геронтопедагогіки / геронтологіки (geraos – старий, ago – керувати, вказувати дорогу). Загалом геронтологіка являє собою галузь соціальної практики, наукову галузь, розділ андрагогіки, що займається вивченням методів, закономірностей виховання, навчання, перекваліфікації, особливостей соціалізації літніх людей

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

(синоніми: пенсійного, третього віку, золотого віку, старших дорослих). Визначення геррагогіки (Geragogik) як педагогіки тих, хто старіє і людей літнього віку, вперше використав у 1952 р. німецький невролог і психіатр Ф.А. Керер. У 1962 р. німецький педагог О.Ф. Больнов запровадив поняття “геронтологіка” (Gerontogogik) як дисципліни, що стосується освіти і “ведення” літніх людей. Ця наука покликана сприяти розвитку людей третього віку у постпрофесійний період, підтримці й розвитку їхніх фізичних, психологічних і соціальних здібностей, покращенню соціального статусу, якості життя старших дорослих, запобіганню знеціненню старості.

Акцентуємо увагу на тому, що в Україні різноаспектні проблеми людей старшого дорослого віку, у т.ч. й освітні, досліджуються у науково-дослідних інститутах галузевих академії наук, які займаються теорією та методологією роботи з дорослими. Як свідчить аналіз електронних джерел, результати дослідження І. Сагун [6, с. 177], освіта людей “золотого віку” в Україні представлена інститутами підвищення професійної кваліфікації фахівців у різних галузях (освіти, медицини, права та ін.), закладами освіти дорослих, які займаються різними видами формальної і неформальної освіти (громадянською освітою – громадські організації, жіночі об’єднання, сімейні клуби, екологічні організації, об’єднання людей третього віку; професійною освітою – курси бухгалтерів, іноземних мов, комп’ютерні курси; об’єднання за інтересами (гуртки, клуби, центри культури); центри освіти дорослих організовані при державних закладах (філармонії, бібліотеки, музеї, будинки культури, центри медичної просвіти), університети третього віку, “школи пенсіонерів”, навчальні курси для старших дорослих та ін. Відповідно до “Концепції освіти дорослих в Україні” [3, с. 11], освітні програми для літніх людей можуть реалізовувати вищі й середні навчальні заклади, школи, громадські організації, культурно-просвітницькі установи, благодійні фонди та ін.

Слід додати, що Міністерство праці та соціальної політики України спільно з фондом народонаселення представництва ООН (ФН ООН) в Україні долучилися до впровадження проекту “Університети третього віку” (з 2008 р.). Серед основних завдань інноваційної для України програми “Університети третього віку” – сприяння інтелектуальній, психічній, соціальній, фізичній активізації осіб старшої вікової групи через всебічний розвиток людини в пенсійному віці, популяризацію освітянських ініціатив, допомогу старшим дорослим в адаптації до сучасних умов життя шляхом оволодіння новими сучасними знаннями, реінтеграцію населення похилого віку в активне життя суспільства, формування принципів здорового способу життя у похилому віці. Нині університети третього віку як інноваційні проекти, що мають на меті впровадження та практичну реалізацію принципу навчання впродовж всього життя, функціонують у багатьох містах: м. Ковель

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

(2005 р.), м. Кременчук (2009 р.), м. Київ (2009 р.), м. Прилуки (2009 р.), м. Харків (2009 р.), м. Євпаторія (2009 р.), м. Краматорськ (2009 р.) м. Вінниця (2010 р.), м. Дніпропетровськ (2011 р.), м. Львів (2011 р.) [6, с. 178-179]. До проведення навчальних занять, організації подорожей, екскурсій, спортивно-оздоровчої, гурткової роботи залучаються студенти, вчителі, лікарі, соціальні працівники, представники громадських і державних організацій та ін.

Оскільки проблема збереження здоров'я є актуальною для представників усіх вікових груп, й особливо для літніх людей, доцільність розробки і запровадження педагогічних, арт-терапевтичних технологій в освіті дорослих, які поєднують здобутки медицини, мистецтва, педагогіки, психології та інших наук, не викликає сумнівів. У контексті викладеного вище заслуговує на увагу досвід Навчально-наукового Інституту магістерської підготовки та післядипломної освіти університету "КРОК", який з жовтня 2009 р. розпочав навчання осіб третього віку [2]. В Інституті розроблено систему короткотермінових курсів, адаптованих до особливостей, інтересів людей пенсійного віку, яка спрямована на вирішення їхніх проблем у галузі збереження здоров'я, професійної самореалізації, правової грамотності, організації дозвілля. Серед них курси "Здоровий спосіб життя", "Класичні бальні танці", "Конфліктологія", "Психологія", "Арт-терапія" та ін. Зокрема, 4-місячний курс арт-терапії уможливує розвиток у слухачів емоційного інтелекту, соціальної компетентності, самосвідомості, підвищення рівня самоповаги, покращення дитячо-батьківських і сімейних відносин, формування здорових потреб. Навчальні курси в освіті людей третього віку, що мають здоров'язбережувальний потенціал і розроблені з урахуванням зокрема вікових особливостей, передбачають запровадження таких навчальних, культурно-адаптаційних, реабілітаційних складових, які дозволяють слухачам не тільки удосконалювати певні знання та вміння, а й розвивати творчі здібності з їхньою подальшою адаптацією до умов сьогодення, підвищувати соціальну й творчу активність.

Наголосимо, що у зарубіжній практиці поширенню освіти старших дорослих сприяють асоціації, громадські організації, фонди і корпорації. Ряд навчальних закладів мають право видачі "післядипломного сертифікату".

В європейських країнах найбільш поширеними закладами для освіти літніх людей є університети третього віку, в т. ч. й вечірні народні університети. Практичний інтерес становить експериментальний проект словенського університету третього віку [8]. Ним передбачено об'єднання різновікових слухачів із різноманітних навчальних закладів для дорослих, спільне навчання представників декількох поколінь, у т. ч. і старших дорослих.

Важливого значення набуває те, що у світовій практиці також поширені спеціальні семінари, курси для осіб третього віку, гуртки, центри геронтоосвіти (на базі ВНЗ, університетів третього віку, інститутів післядипломної педагогічної освіти). Розвитку

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

геронтоосвіти сприяють громади (групи за інтересами, групи допомоги і взаємодопомоги, громадські об'єднання, товариства, у т.ч. релігійні організації), мобільні інтернет-кав'ярні, лекторії, семінари вихідного дня та ін. Таким чином, можна виокремити формальну, неформальну, інформальну освіту старших дорослих.

Слід наголосити, що розвиток освіти літніх людей актуалізує проблему професійної підготовки педагогічного персоналу для роботи з особами третього віку. Передусім йдеться про герогогів – фахівців у галузі теорії і практики освіти людей третього віку, у галузі навчання, управління, консультування, а також соціальної, корекційної, реабілітаційної роботи у середовищі старших дорослих. На жаль, професійна підготовка андрагогів, герогогів в Україні не здійснюється, не розроблено відповідної кваліфікаційної характеристики і як професійну назву робіт не внесено до Класифікатора професій ДК 003:2010.

За нашим переконанням, розвиток освіти дорослих третього віку має здійснюватися на міждисциплінарній основі, що ґрунтується на вивченні й подальшому впровадженні результатів досягнень в андрагогії, педагогії, віковій психології, геромедицині, геросоціології, освітній і соціальній геронтології, спеціальній герогогії, педагогіці геронтологічної профілактики та інших науках. Педагогічні підходи до створення освітнього середовища для осіб третього віку, розвитку соціальної активності літніх людей мають бути спрямовані на подолання соціальної незатребуваності й самотності, комплексну соціально-культурну адаптацію та реабілітацію на основі створення поліфункціональних соціально-культурних інституцій, розвитку соціального партнерства всіх зацікавлених суб'єктів педагогічної, соціально-культурної діяльності. Особливої уваги педагогів-практиків, науковців потребує проблема розробки і впровадження педагогічних технологій, що базуються на принципах особистісно орієнтованого навчання, забезпечення для літньої людини незалежності, реалізації внутрішнього потенціалу, доступності інформації, задоволення культурно-освітніх потреб старших дорослих.

Література

1. Европейское образование взрослых за пределами ЕС / пер. с англ. Ольги Вербовой. – К.: Энергия, 2010. – 214 с.
2. Курси для осіб “третього віку” (навчання пенсіонерів) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 12.08.2012 <<http://pro.krok.edu.ua/kursi-dlya-osib-tretogo-viku-navchannya-pensioneriv.html>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
3. Лук'янова Л.Б. Концепція освіти дорослих в Україні / Л.Б. Лук'янова. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. – 24 с.
4. Мазура І. Проблема старіння нації дісталася й Україні? / Інна Мазура [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 7.02.2013 <<http://meest-online.com/?p=8509>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
5. Населення Японії та Німеччини є найстарішим у світі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 17.01.2013 <http://dt.ua/SOCIETY/naselennya_yaponiyi_ta_nimechchini_e_naystarishim_u>

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

_sviti.html>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

6. Сагун І.Г. Развитие освіти людей третьего віку в Німеччині (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Сагун Ірина Григорівна . – К., 2011. – 292 с.

7. Унаслідок старіння нації в Україні виникне дефіцит робочих рук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 21.03.2013 <<http://www.day.kiev.ua/uk/news/071212-unaslidok-starinnya-naciyi-v-ukrayini-vinikne-deficit-robochih-ruk-eksperti>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

8. EMIL Case Study Template. Is old age an appropriate topic for intergenerational learning? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 5.03.2013 <<http://www.emil-network.eu/res/documents/resource/Is%20old%20age%20an%20appropriate%20topic%20for%20IL.pdf>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

9. Framing New Terrain: Older Adults and Higher Education. First report: Reinvesting in the third age: Older Adults and Higher Education. – Washington: American council on education, 2007. – 28 p.

Елена Анищенко

***Реалии и перспективы развития образования
людей третьего возраста в Украине***

Аннотация. Публикация посвящена анализу некоторых особенностей развития образования людей третьего возраста в контексте проблемы старения нации. Акцентировано внимание на том, что образование пожилых граждан является показателем уровня развития культурного, морального, научного, технического потенциала страны. Обоснована целесообразность осуществления междисциплинарных исследований в области образования старших взрослых.

Ключевые слова: старение нации, третий возраст, образование и обучение пожилых людей, образование в течение жизни, андрагогика, геррагогика.

Olena Anishchenko

***Realities and prospects of
education people of the third age in Ukraine***

Summary. The publication is devoted to the analysis of certain features of the people of the third age education in the context of an aging nation. The attention is paid to the fact that education of senior citizens indicates the level of cultural, moral, scientific and technical potential of the country. The importance of interdisciplinary research in the field of education of older adults is emphasized.

Key words: the aging of nation, the third age, the education and learning of senior people, life-long education, andragogy, geragogy.